

ФІЛОСОФІЯ ДЕРЖАВИ

УДК 321.01:316.3/4:13

ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ДУХОВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ДОБУ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ 1917–1920 РОКІВ

А. П. Дербак,

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії,
Ужгородський національний університет*

У статті розглядається система заходів, що вживалися в добу революційних перетворень 1917–1920 рр. задля духовного відродження України, оцінюється їх результативність та можливості використання тодішнього досвіду в умовах сучасних реалій національного буття українського народу. У період національно-визвольної боротьби було закладено основи державної національної системи освіти, науки, мистецтва, кінематографії, видавничої та бібліотечної справи, здійснено суттєві перетворення в інших сферах. Усе це справило суттєвий вплив на національно-культурне відродження українського народу та подальший розвиток його духовного життя. Отримані автором результати можуть слугувати підґрунтям для подальших досліджень у ракурсі теоретико-методологічного осмислення особливостей духовного розвитку в роки українського державотворення 1917–1920 рр.

Ключові слова: духовне відродження нації, гуманітарна сфера, гуманітарна політика, складові елементи духовного життя, Центральна Рада, Гетьманат, Директорія УНР.

A. P. Derbak,

assistant professor of the department of philosophy, Uzhhorod National University

EXPERIENCE OF STATE INFLUENCE ON THE PROCESS OF SPIRITUAL REVIVAL OF THE UKRAINIAN PEOPLE DURING THE REVOLUTIONARY TRANSFORMATIONS OF 1917–1920

This article investigates the system of measures used by different forms of the Ukrainian statehood in the period of revolutionary transformations 1917–1920 for spiritual revival of Ukraine, evaluated their effectiveness and possibilities to use then experience in modern realities of national life of the Ukrainian people. On studying this period, we will be able to define the features of the further development of Ukraine. During the period of national liberation struggle, the foundation of the national state system of education, science, art, film industry, publishing and librarianship was laid; substantial transformations in other spheres of spiritual culture were made. All this has made a significant contribution in the process of full national and cultural rebirth of the Ukrainian people and in the further development of its spiritual life. The given research affords ground for further researching the peculiarities of spiritual development in the period of Ukrainian state building 1917–1920 from theoretical and methodological perspective.

Key words: the spiritual revival of the nation, humanitarian sphere, humanitarian policy, the constituent elements of the spiritual life, the Central Rada, Hetmanate, Directory of UNR.

А. П. Дербак,

*кандидат философских наук, доцент кафедры философии,
Ужгородский национальный университет*

ОПЫТ ГОСУДАРСТВЕННОГО ВЛИЯНИЯ НА ПРОЦЕСС ДУХОВНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ УКРАИНСКОГО НАРОДА В ПЕРИОД РЕВОЛЮЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ 1917–1920 ГОДОВ

В статье рассматривается система мер, которые употреблялись в период революционных преобразований 1917–1920 гг. для духовного возрождения Украины, дана оценка их результативности и возможности использования тогдашнего опыта в условиях современных реалий национального бытия украинского народа. В период национально-освободительной борьбы были заложены основы национальной системы образования, науки, искусства, кинематографии, издательского и библиотечного дела, осуществлены существенные преобразования в других сферах. Все это существенно повлияло на национально-культурное возрождение украинского народа и дальнейшее развитие его духовной жизни. Полученные автором результаты могут служить основой для дальнейших исследований в ракурсе теоретико-методологического осмысления особенностей духовного развития в годы создания Украинского государства 1917–1920 гг.

Ключевые слова: духовное возрождение нации, гуманитарная сфера, гуманитарная политика, составные элементы духовной жизни, Центральная Рада, Гетманат, Директория УНР.

© Дербак А. П., 2015

Постановка проблеми. Духовне відродження українського народу у визвольній боротьбі 1917–1920 рр. було підготовлене самим історичним розвитком українського суспільства. Цей процес розпочався фактично вже в перші роки після ліквідації автономії козацько-гетьманської держави Російською імперією і тривав упродовж усього XIX – початку XX ст. Долаючи різні перешкоди політичного, економічного, культурного характеру, українські державні, культурні діячі, різні організації, а з появою і політичні партії, вели послідовну й наполегливу боротьбу за відродження державності українського народу, його вільний духовний розвиток. Ця боротьба знайшла своє логічне завершення і практичне втілення в житті під час визвольних змагань 1917–1920 рр., у процесі яких було відроджено українську державність. Очільники української державності, незалежно від того, до яких політичних сил вони належали, прекрасно розуміли державотворчий потенціал духовної культури, роль духовності як потужної рушійної сили трансформації суспільних відносин, а тому наполегливо підтримували духовне відродження нації комплексом різноманітних заходів. Адекватне висвітлення, критичне осмислення й оцінка дій державних інституцій України в цій сфері в добу національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. має як науковий, так і практичний інтерес, оскільки використання історичного досвіду може суттєво впливати на розв'язання актуальних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публікації, у яких висвітлювалася політика українських урядів 1917–1920 рр., спрямована на духовне відродження українського народу, почали з'являтися ще в той час. Авторитетні політичні і культурні діячі – В.Андрієвський, Г.Павлуцький, С.Петлюра, Л.Курбас, М.Грушевський, О.Войнаренко, В.Винниченко, В.Липинський, Р.Млиновецький та інші – у своїх публікаціях порушували актуальні проблеми державного будівництва національної культури, освіти, науки, мистецтва, формування високорозвиненої національної самосвідомості та дієвого патріотизму.

Після поразки УНР у цій сфері надзвичайно плідно працювали представники української діаспори: Д.Антонович, Д.Донцов, Ю.Липа, О.Ольжич, Д.Дорошенко, П.Скоропадський, Д.Чижевський, Є.Маланюк, І.Костецький та ін.

З проголошенням незалежності України настав якісно новий період у дослідженні державотворчого гуманітарного будівництва за добу Української національної революції. Йде бурхливе переосмислення всього, що було на-

копичено наукою за всі попередні роки. Різні аспекти цієї теми відобразили у своїх працях Л.Гаєвська, С.Майборода, В.Кравець, В.Кремень, В.Андрущенко, І.Михайлова, С.Скидан, Д.Тхоревський, А.Вихрущ, Л.Вовк, Н.Ротар, Т.Усатенко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Уже дев'ять десятиліть Українська національна революція перебуває в епіцентрі наукових дискусій, породивши велику кількість різноманітної літератури загального характеру. При цьому не дослідженими належним чином залишається низка ключових питань духовного розвитку доби Української Центральної Ради, Гетьманату П.Скоропадського та Директорії УНР. Зокрема, потребують подальшого дослідження основні пріоритети, аспекти й механізми відродження української духовності, створення відповідної інфраструктури, нормативно-правове, матеріально-технічне, організаційно-кадрове забезпечення цих процесів тодішніми владними інституціями.

Мета цієї статті полягає в дослідженні й критичному осмисленні історичного досвіду конструктивної трансформації духовного життя українського суспільства в добу національно-визвольної боротьби 1917–1920 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перемога Лютневої революції 1917 р. у Росії відкрила певні реальні можливості для впровадження державно-управлінських перетворень, спрямованих на створення умов для духовного відродження українського народу. Виразником інтересів українського громадянства стала Центральна Рада – представницький політичний орган українського народу, утворений 3–4 березня 1917 р. Важливою і невід'ємною частиною державотворчої політики Центральної Ради було розгортання культурно-освітнього будівництва в Україні, передусім – відродження національної мови і школи.

Так, упродовж 1917 р. під керівництвом уряду Центральної Ради було відкрито 5,4 тис. українських шкіл, понад 100 українських гімназій (на Київщині, Полтавщині, Поділлі, Чернігівщині та Харківщині), запроваджено україномовне викладання в десятках медичних, агрономічних, технічних училищ та шкіл. У системі вищої освіти почали діяти: новостворені народні університети в Києві, у Миколаєві, Харкові, в Одесі; науково-педагогічна академія та технічний інститут у Києві; низка українських факультетів і кафедр в існуючих ВНЗ, які водночас охоплювали навчальним процесом понад 5 тис. студентів [5].

За рішенням Центральної Ради в структурі Генерального Секретаріату освіти було створено

Департамент державного управління позашкільної освіти, який узяв на себе організаційну і практичну роботу, пов'язану з ліквідацією неписьменності в Україні [12].

Важливим кроком у посиленні боротьби з неписьменністю став наказ Генерального Секретаря освіти І.Стеценка про залучення до цієї роботи місцевих відділів шкільної освіти. Це дало можливість залучити десятки тисяч учителів і працівників освітніх закладів для організації численних курсів із ліквідації неписьменності в містах і селах України.

В освітянській роботі активну участь брали підтримувані державою товариства "Просвіта" (понад 2 тис. осередків); за їх допомогою в містах і селах створювалися хати-читальні, гуртки з ліквідації неписьменності та бібліотеки тощо.

Управлінсько-правовою основою розвитку бібліотечної справи стало рішення уряду Центральної Ради про заснування Національної бібліотеки в Києві та філій у містах України. Для її створення керівництво держави виділило відповідні кошти і видало розпорядження бібліотекам надати допомогу головній бібліотеці України у формуванні фондів гуманітарної, технічної, архівної та документальної літератури. У перших організаційних заходах зі створення Національної бібліотеки брали участь М.Грушевський, В.Винниченко, Д.Дорошенко, С.Русова, С.Петлюра, В.Антонович, Д.Багалій та інші політичні, громадські та культурні діячі, меценати й різні громадські організації України. Національна бібліотека, як і вся бібліотечна структура України, отримала від Центральної Ради право безмитного ввезення на територію республіки книжок, мап, журналів, опублікованих документів та іншої наукової друкованої продукції з-за кордону [13].

Значний державотворчий процес здійснював уряд Центральної Ради з налагодження видавничої справи. За його участю було засновано 80 україномовних газет і журналів, видано 680 найменувань навчальної, історичної, суспільно-політичної, технічної та іншої літератури. Друкувалося багато художньої літератури, особливо творів українських класиків: Т.Шевченка, І.Котляревського, П.Гулака-Артемівського, Лесі Українки, І.Франка, П.Грабовського та інших письменників, а також збірок поезій та прози сучасних українських літераторів – О.Олеся, М.Кононенка, М.Шаповала. Публікувалися проза і поезія М.Рильського, І.Огієнка, П.Тичини, І.Липи, М.Зерова, В.Винниченка та інших, як вже відомих літераторів, так і початківців. Для більш глибокого ознайомлення населення з шедевра-

ми класиків зарубіжної літератури українською мовою розпочали видаватися твори О.Бальзака, Д.Лондона, Ф.Шілера, Г.Гейне, Г.Мопасана.

Проголошення Центральною Радою універсалів і прийняття курсу на відродження державності українського народу пробудило у громадян цікавість до політичної, історичної, філософської літератури. Задовольняючи ці потреби, уряд профінансував друкування брошур зі статтями М.Драгоманова, М.Міхновського, виступами на різних зібраннях, у Центральній Раді М.Грушевського, М.Левицького, С.Русової, С.Петлюри, С.Єфремова, у яких піднімалися питання соціально-політичного, економічного, духовного розвитку українського суспільства, акцентувалася увага на фундаментальному значенні широкомасштабної просвітницької діяльності для формування національної самосвідомості, виховання патріотизму та конструктивної державотворчої активності. Масовим тиражем видавалися також праці М.Грушевського "Ілюстрована історія України", "Про українську мову", "Якої ми хочемо автономії", В.Пічети "Про прилучення України до Москви", Б.Грінченка "І.Виговський", М.Комаря "Запорізькі вольності", В.Антоновича "Про великий луг Запорізький", С.Єфремова "Історія українського письменництва" та ін. Друкувалися біографічні та мемуарні твори про Т.Шевченка, М.Коцюбинського, І.Франка, гетьманів України Б.Хмельницького, П.Орлика, І.Мазепи [14].

Потужна державна підтримка здійснювалась і в розвитку українського театрального мистецтва, яке також було покликане виховувати в середовищі українського соціуму дух патріотизму і національної гордості. Уряд Центральної Ради заснував Український національний театр, до складу якого ввійшли такі відомі театральні діячі, як М.Садовський, Л.Курбас, І.Мар'яненко, П.Саксаганський та ін. Діючим губернським театрам виділялися кошти для зміцнення матеріальної бази. Для підготовки митців сцени й організаторів театрального мистецтва уряд Ради створив школу з підготовки професійних акторів, режисерів, налагодив випуск тижневика "Театральні вісті" [3].

Становлення національного сценічного мистецтва Центральною Радою тісно пов'язувалося з розвитком народної музики, музичної освіти та хореографії. З її ініціативи було засновано Український національний хор (диригент К.Стеценко). Відкрито в Києві загальноукраїнські курси з підготовки співаків хору, музикантів, хореографів. У губернських центрах і в багатьох великих промислових містах засновано загальноосвітні музичні школи.

Питанням розвитку українського образотворчого мистецтва займалася створена урядом у грудні 1917 р. Українська Академія мистецтв під керівництвом Г.Нарбута. Тісні творчі відносини з Академією підтримувало багато відомих українських художників: М.Бойчук, В.Седляр, С.Налепський, І.Падалка, які представляли різні школи та напрями в живописі.

Також, за підтримки уряду, при Академії мистецтв було засновано Українську національну картинну галерею, її основою стали картини українських і зарубіжних художників XVI–XIX ст. з особистих колекцій Г.Павлуцького, Д.Антоновича, В.Щавінського, полотна, закуплені на виставках та аукціонах художників із різних країн світу.

Урядом Центральної Ради було закладено основи українського національно орієнтованого кіномистецтва. У цей час на екрані з'являється чимало художньо-документальних картин з українською тематикою, екранізується багато казок морально-повчального змісту для дітей, наукових кінофільмів для студентів, що відіграло неабияку роль в активізації духовного життя.

Значну увагу українська влада приділяла відродженню духовної культури національних меншин. Для них урядом було створено десятки шкіл, гімназій, факультетів у ВНЗ, різні періодичні видання, театри, музеї тощо. На державних штампах і печатках означення друкувалися чотирма мовами: крім української, – єврейською, польською, російською. Право на вільний національно-культурний розвиток національних меншин гарантувалося законодавчо [1].

Державотворчу політику уряду Центральної Ради щодо відродження української духовності продовжив уряд Української Держави гетьмана П.Скоропадського. За сім з половиною місяців існування Гетьманату було вжито комплекс заходів, які вражають чисельністю й ґрунтовністю. Зокрема, було створено понад 150 українських гімназій; вийшло з друку кілька мільйонів примірників українських підручників; засновано широку мережу загальнокультурних закладів та установ: Державний український архів, у якому мали бути зосереджені документи історії України, перевезені з архівів Москви та Петрограда, Український історичний музей та Українську національну бібліотеку, фонд якої швидко зростав, а за кількістю та якістю книг Українська національна бібліотека могла конкурувати з кращими бібліотеками Європи [11]. Були одержавлені й проголошені українськими в минулому російські університети в Києві, Одесі, у Харкові, а також

Катеринославський гірничий, Харківський технологічний і ветеринарний та Київський політехнічний інститути, у яких відкривалися нові кафедри з української філології, історії, культури, права тощо; були засновані університети в Кам'янці-Подільському, у Полтаві, Катеринославі й навіть Ялті. Київський народний університет Гетьманат перетворив у державний, поклавши на нього місію відігравати провідну роль у духовному розвитку українського народу. Суттєву підтримку отримала мережа педагогічних закладів (відкрито низку нових, а діючі отримали фінансову підтримку для розширення їхньої діяльності).

Вагоме місце після університетів в освітній державній політиці Гетьманату посіли педагогічні інститути. Уряд профінансував збільшення прийому студентів у Київський, Харківський, Полтавський, Ніжинський інститути, виділив кошти на заснування Сумського та інших інститутів.

Багато було зроблено для розвитку вищої технічної та вузькогалузевої освіти. Зокрема, створювались або розширювались ВНЗ технічного, економічного, сільськогосподарського, правового, військового, культурного профілю. В усіх вищих навчальних закладах вводилося україномовне викладання та вивчення українознавчих дисциплін [16].

До суттєвих надбань Гетьманату щодо розвитку української духовності варто віднести постанову уряду про підготовку національних наукових кадрів. З цією метою Рада Міністрів Гетьманату надала право університетам, а також дев'ятьом різнопрофільним інститутам України створити аспірантури, докторанти, ради захисту дисертацій та присуджувати здобувачам учені ступені. І, безумовно, не менш важливе значення для розвитку інтелектуального потенціалу нації мало заснування в листопаді 1918 р. наказом гетьмана П.Скоропадського Української академії наук (перший президент – В.Вернадський).

Важливу роль у відродженні української духовності відіграло заснування за підтримки уряду Державного драматичного театру, Державного народного і Молодого театрів, а також Української Державної капели та Державного симфонічного оркестру [4].

До надбань Гетьманату в духовній сфері належить і значне зростання кількості періодичних видань. На кінець 1918 р. в Україні виходило українською мовою 83 часописи.

Знаковим зрушенням у духовному житті народу України стало утворення влітку 1918 р. Української автокефальної православної церкви на чолі з митрополитом В.Липківським.

Системний підхід до розв'язання проблем духовного розвитку українського суспільства, який застосовував Гетьманат, продовжувала використовувати Директорія, хоча у зв'язку з надзвичайно складним становищем, у якому вона здійснювала свою діяльність, якихось особливих інноваційних кроків Директорія не здійснювала, слідуючи, переважно, у фарватері тих заходів, які вживалися попередніми урядами.

У процесі духовних трансформацій українського суспільства впродовж усього періоду національно-визвольних змагань, а особливо в період Директорії УНР, значну роль відігравали товариства "Просвіта", які своєю просвітницько-пропагандистською роботою сприяли піднесенню політичної і національної свідомості українців, формуючи у них патріотичну громадянську позицію і забезпечили безперервність українського духовно-культурного руху.

Висновки. Глибокі зміни в життєдіяльності українського народу, які були здійснені різними за

свою політичною орієнтацією урядами в період національно-визвольної боротьби 1917–1920 рр., мали, практично, однозначно прогресивний вимір. У цей час було закладено основи державної національної системи освіти, науки, мистецтва, кіно, видавничої та бібліотечної справи, здійснено суттєві перетворення в інших сферах. Усе це справило суттєвий вплив на національно-культурне відродження українського народу та подальший розвиток його духовного життя в посткомуністичний період і сприяло тому, що провідні діячі української духовної культури зробили вагомий внесок у світову скарбницю загальнолюдських духовних цінностей.

Перспективи подальших досліджень полягають у потребі поглибленого вивчення та вироблення на цій основі конкретних пропозицій щодо застосування досвіду державної політики у сфері духовного розвитку в роки Українського державотворення 1917–1920 рр. для розв'язання складних актуальних проблем цієї сфери суспільного життя в сучасній Україні.

Список використаних джерел

1. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Грицак. – К. : Європ. у-нт 1996. – 341 с.
2. Гунчак Т. Україна: перша половина XX ст. Нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К. : Держспоживстандарт України, 1993. – 214 с.
3. Ісаєвич Я. Україна давня і нова. Народ, релігія, культура / Я. Ісаєвич. – Львів, 1996. – 312 с.
4. Історія світової та української культури : [підруч. для вищ. закл. освіти] / В. А. Греченко, І. В. Чорний, В. А. Кушнерук, В. Режко. – К. : Літера, 2000. – 464 с.
5. Калініченко В. В. Історія України : підруч. для іст. ф-тів вищих навч. закладів / В. В. Калініченко, І. К. Рибалка. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. – Ч. III: 1917–2003 рр. – 628 с.
6. Культура в роки боротьби за державну незалежність України (1917–1920) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,99999999/catid,183/id,7954/21.11.11p.
7. Огієнко І. І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / І. І. Огієнко. – К. : Абрис, 1991. – 564 с.
8. Пиріг Р. Я. Павло Скоропадський: Штрихи до політичного портрету / Р. Я. Пиріг, Ф. М. Проданюк // Укр. іст. журн. – 1992. – № 9. – С. 91–105.
9. Пижик А. М. Культурно-просвітня діяльність уряду УНР у період Директорії / А. М. Пижик. – К. : Четверта хвиля, 1998. – 36 с.

References

1. Gritsak, I. (1996), Essay of the history of Ukraine. The formation of modern Ukrainian nation nineteenth and twentieth centuries [Essay on the history of Ukraine. The formation of modern Ukrainian nation nineteenth and twentieth centuries], Europe. in-nt, Kyiv, Ukraine.
2. Hunchak, T. (1993), Ukraine: the first half of the XX century. Essays on Political History [Ukraine: the first half of the XX century. Essays on Political History], State Committee of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
3. Isayevych, Y. (1996), Ukraine old and new. People, religion, culture [Ukraine old and new. People, religion, culture], Lviv, Ukraine.
4. Hrechenko, V.A. Chornyi, I.V. Kushneruk, V.A. Rezhko, V.A. (2000), History of World and Ukrainian Culture [History of World and Ukrainian Culture], Litera, Kyiv, Ukraine.
5. Kalinichenko, V.V. Rybalka, I.K. (2004), History of Ukraine. Part III: 1917-2003 [History of Ukraine. Part III: 1917-2003], Kharkiv National University named of V.N. Karazin, Kharkiv, Ukraine.
6. "Culture during the struggle for independence of Ukraine (1917-1920)", available at: http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,99999999/catid,183/id,7954.
7. Ohienko, I.I. (1991), Short history of cultural life Ukrainian people [Short history of cultural life Ukrainian people], Abrys, Kyiv, Ukraine.
8. Pyrih, R.Y. (1992), "Pavlo Skoropadsky: Strokes to political portrait", Ukrainian historical journal, vol. 9, pp. 91-105.

10. Пижик А. М. Реформування системи національної освіти в добу Директорії УНР / А. М. Пижик. – К. : [Б.в.], 1998. – 44 с.
11. Савченко В. А. Павло Скоропадський – останній гетьман України / В. А. Савченко. – Х. : Фоліо, 2008. – 380 с.
12. Постанова I Всепоплавського з'їзду Провіти 10–12 травня 1918 р. // Провесинь. – 1918. – 2 черв.
13. Врублевський В. З історії заснування та становлення Національної бібліотеки України (1918–1923) / В. Врублевський, В. Кучмаренко // Київ. старовина. – 1998. – № 6. – С. 49.
14. Дорошенко Д. Українське письменництво в 1917 р. / Д. Дорошенко // Нова Рада. – 1918. – 10 січ.
15. Закон про відкриття чотирьох кафедр українознавства в Харківському та Новоросійському державному університетах // Держ. Вісн. – 1918. – 5 жовт.
16. Постанова Ради Міністрів про асигнування Міністерству Народної Освіти та Мистецтва 1,282 млн. крб. на потреби вищої школи // Держ. Вісн. – 1918. – 29 лип.
17. Кінематограф // Вісн. товариства “Провіта” у Катеринославі. Більшовик. – 1919. – 3 трав.
9. Pyzhyk, A.M. (1998), Cultural and educational activity of the government during the UPR Directory [Cultural and educational activity of the government during the UPR Directory], The Fourth Wave, Kyiv, Ukraine.
10. Pyzhyk, A.M. (1998), Reform of the system of national education at UPR Directory period [Reform of the system of national education at UPR Directory period], Kyiv, Ukraine.
11. Savchenko, V.A. (2008), Pavlo Skoropadsky – last hetman of Ukraine [Pavlo Skoropadsky – last hetman of Ukraine], Folio, Kharkiv, Ukraine.
12. Resolution of the first Vsepoltavsky Congress “Prosvita” 10-12 May 1918, Provesin.
13. Vrublevskiy, V. (1998), “From the history of the founding and establishment of the National Library of Ukraine (1918-1923)”, Kyivska starovyna, vol. 6, p. 49.
14. D. Doroshenko Ukrainian Writing in 1917 / Doroshenko D. The new Council. – 1918 – 10 January.
15. The law of the opening of four Ukrainian chairs in Kharkov and Novorossiysk State University / State Bulletin. – K.,
16. Resolution of the Council of Ministers on the allocation of the Ministry of Education and Art 1,282,000. Rub. the needs of high school / State Herald. – K., [BV] 1918 – 29 July. [BV] 1918 -5 October.
17. Film / Herald Society “Prosvita” in Katerynoslav. Bolshevik. – 1919 – 3 May.